

3. táblázat

Saját előállítású adattár
összehasonlítása vásárolt adattárral

Szempont	Saját előállítású adattár	Vásárolt adattár	On-line adatbázis használata
Teljesség	6	8	8
Relevancia	10	6	6
Indexek	8	7	7
Költség	2	4	8
Szakképzett munkaerőszükséglet	2	6	8
Ellenőrzési lehetőség	10	7	3
Összesen	38	38	40

A saját előállítású adattárba csak releváns tételek kerülnek be. Ezért a másik két alternatíva relevanciája kisebb.

A saját előállítású adattár esetében az indexelés a saját célok figyelembevételével alakítható, ezért ez a megoldás jobbnak tűnik, bár a Ringdoc indexei is általában megfelelnek.

Adattár saját előállítása és a szükséges, *bonyolult indexek készítése nagyon költséges*. Míg ugyanis az adattár tételei a saját lapból készen átvehető, indexelésükhöz magasan kvalifikált információs mérnök szükséges. Az adatok bevitele a (manuális vagy számítógépi) adattárba szintén költséges.

A Ringdoc beszerzési költsége viszonylag kisebb, és az adatbázis folyamatosan kiegészíthető. Bár ez is igényel munkaerőt és gépi berendezéseket, mégis *lényegesen alacsonyabbak a költségek*, mint a saját előállítású adattár esetében.

A legolcsóbb megoldásnak adatbázisok on-line használata tűnik. A Ringdoc az SDC szolgáltatásában évi előfizetési díj fejében hozzáférhető, többletkölségként csak a keresés időtartamára létesített postai kapcsolat díja jelentkezik, fenntartási díj nincs.

Az információs mérnököt célszerűbb információkeresésre és szolgáltatásokra igénybe venni (a második és harmadik változat szerint), nem pedig indexelésre (első változat). A vizsgált alternatívák közül *az on-line keresés igényli a legkevesebb szakképzett munkaerőt, az adattár saját előállítása pedig a legtöbbet.*

Ha csak az eddigi vizsgált paramétereket összegezzük, a helyzet a következő: saját előállítású adattár: 28; vásárolt adattár: 31; on-line adatbázis-használat: 37. Ezek alapján az utóbbi mellett kellene dönteni.

Ami mégis problematikusá teheti az on-line használatára szorítkozást: ez az egyetlen forma, amelyben *teljes egészében külső forrásra kell szorítkozn*. Ha például a Derwent Publications úgy döntene, hogy számítógépes adatbázisának szelektív információterjesztés céljából való fenntartása nem gazdaságos, és azt megszüntetné, akkor az előfizetők adatbázis nélkül maradnának. Off-line adatbázis használat esetén is súlyos problémát okozna a további szolgáltatás felmondása, de az addigi adattár legalább a felhasználó rendelkezésére állna. Saját előállítású adattár esetén a folyamatosság biztosítható.

A retrospektív keresésre is alkalmas adattár kialakítását célzó három alternatíva csaknem teljesen egyenértékű. Az adatok szerint az on-line használat tűnik összesítve a legkedvezőbbnek, de ezt csak az idő fogja igazolni vagy cáfolni.

/BLICK, A. R.: Evaluating an in-house or bought-in service = Aslib Proceedings, 29. köt. 9. sz. 1977. p. 310-319./

(Sárdy Péter)

INFORMÁCIÓS IGÉNY

A tudományos kutatóintézetek szakembereinek információs szükségletei

A tudományos fejlődés mai irányzatai megkövetelik, hogy a kutatómunkát végző kollektívák különböző szakterületeket képviselő, különböző képzettségű és beosztású szakemberekből álljanak. A kutatók információs szükségleteinek kielégítésére hivatott intézeti szakkönyvtárak működésének egyik legnagyobb hibája, hogy a kutatómunkához szükséges információkat nem differenciálják a kollektívák összetételének megfelelően. A szakkönyvtárak információs szolgáltatási terveiket legtöbb esetben csak az intézeti tervekben szereplő feladatokra

koncentrálják. Nem veszik kellőképpen figyelembe a kutató kollektívák funkcionális összetételét, noha a kutatási folyamatok tartalmának és szerkezetének ismeretében pontosan meghatározhatók a kutatók információs igényei.

Sajnos, a gyakorlatban a szakkönyvtárak a kutatói kollektívát egységes egésznek tekintik. A kutatói kollektíva és a könyvtár közötti kapcsolatot általában a csoportot képviselő személy (laboratóriumvezető, információfelelős) tartja. Az információk további, az egyes szakemberek közötti felosztását a könyvtár nem tekinti feladatának.

Vizsgáljuk meg, hogy miként változnak az informá-

ciós szükségletek a kutatói kollektívában az egyes kutatók feladataitól függően. Modellként válasszunk egy a tudományos kutatóintézetekre leginkább jellemző egységet – egy *laboratóriumot*.

Az információs szükségleteket elemezve egy laboratóriumon belül beszélhetünk:

az egész kollektíva számára,
egy kutatócsoport számára, illetve
az egyes kutatók számára

szükséges információkról. Ennek megfelelően a következőkben e három kategória képviselőinek információs szükségleteit vizsgáljuk, azaz

a laboratóriumvezető,
a csoportvezető, valamint
a kutató

igényeit.

A laboratóriumvezető

A laboratórium vezetőjének kell terveznie a kutatási folyamatot, el kell látnia az operatív vezetést, az ellenőrzést, meg kell határozni a személyekre szóló kutatási feladatokat és a kutatás módszereit, ki kell dolgozni a kitűzött kutatási cél elérését szolgáló intézkedéseket. Tájékozottnak kell lennie az esetleg másutt folyó hasonló kutatásokról és azok eddigi eredményeiről, ismernie kell a már elért hazai és külföldi eredményeket. Mivel ő maga is kutat – sőt általában kiemelkedő képességű tudományos kutató – s egyben a kollektíva vezetője, információs igényeit ez a tény is meghatározza.

Mindezekből az következik, hogy *a vezetőnek van szüksége a legszélesebb körű információkra*. Feladatának eredményes megoldásához fontos, hogy az alapelveket illetően ismerje a speciális, szűkebb témákra vonatkozó kérdéseket is, hiszen mind a csoportvezetők, mind az egyes kutatók hozzá fordulnak problémáikkal, neki mutatják be kutatásaik részeredményeit. A vezető széles körű és gazdag tudományos ismeretei a kollektív tudományos kutatómunka szempontjából is rendkívül fontosak.

Összefoglalva, a laboratóriumvezető információs szükségleteit a következőkben jellemezhetjük:

mindent – a fő kérdésekről;
a legfontosabbakat – az egyes speciális kérdésekről.

A vezető információs igényeinek kielégítésénél inkább a pontosságra, mint a teljességre kell törekedni. Számításba kell venni azt is, hogy a vezetőnek egyrészt kevés ideje van az információk tanulmányozására, másrészt viszont több csatornán is lehetősége van informálódásra.

Érdekes megvizsgálni a számára szükséges tájékoztatás intenzitásának kérdését is. A tapasztalatok szerint a

legtöbb információra a tudományos kutatómunka előkészítő fázisában (tervkészítés, szervezés) és a befejező szakaszban (eredmények kialakítása, kipróbálása) van szükség.

Kutatócsoport-vezetők

Feladataik egy-egy kutatócsoport szakembereire korlátozva ugyan, de lényegében megegyeznek a laboratóriumvezető feladataival. A laboratóriumvezetőhöz képest, a csoportvezetőknek jobban kell ismerniök a vezetésük alatt dolgozó szakemberek képességeit és azok információs igényeit.

Közvetlen részvételük a kutatásban nagyobb, mint a laboratóriumvezetőké, s ennek megfelelően információs igényeik szűkebb szakterületekre korlátozódnak. Mivel tervezési, döntéshozatali funkcióik is vannak, tudniuk kell a máshol folyó hasonló kutatásokról is. A laboratóriumvezetővel ellentétben nekik nem kell foglalkozniok a kutatást közvetlenül nem érintő (főleg adminisztrációs) feladatokkal, ezért folyamatosan tanulmányozhatják az adott feladattal kapcsolatos információkat. A csoportvezetők mind a kutatókkal, mind a laboratóriumvezetővel állandó kapcsolatban vannak, ezért információkövetítő szerepük igen nagy.

Kutatók

Fő feladatuk adott kérdések megoldására: hipotézisek kidolgozására és konkrét ötletek megvalósítására korlátozódnak. A laboratóriumvezetővel ellentétben információs igényeiket már így szemléltethetjük:

mindent – a szűk kérdésekről,
a legfontosabbakat – az egész folyamatról.

Egy-egy kutatás ma már széles tudományos tematikát ölel fel, ezért a kutatócsoporton belül a legkülönbözőbb szakterületek képviselői dolgoznak, akiknek gyakorlati tevékenysége sokszor eltér a kutatás általános tematikájától. *A kutatóknak folyamatos információellátásra van szükségük, de ebben lehetőségeik a vezetőknél korlátozottabbak.* Mivel kénytelenek a formális csatornákra szorítkozni, fontos a műszaki könyvtár és a kutatók közötti kölcsönös, jó és állandó kapcsolat kialakítása.

Az információellátás szervezésekor célszerű figyelembe venni az egyes kutatók tudományos aktivitását is. Ez többnyire az általuk publikált irodalomban tükröződik. Az aktívabb kutatók információs igényeit fokozottabban kell kielégíteni; ez a megkülönböztetett bánásmód hozzájárulhat a könyvtári munka hatékonyságának növeléséhez.

A fenti csoportosításban tárgyalt információellátási követelményeket az *1. táblázat* foglalja össze.

A felhasználók csoportjai Az információs igények jellemzői	Tudományos laboratórium vezetői	Kutatócsoportok vezetői	Kutatók
Tematika	Széles tematika, ágazatközi információ is	A csoport konkrét feladataira irányuló információ	Szűk szakmai kérdésekre irányuló információ
Az információfelhasználás időbeli jellemzői	Eseti	Folyamatos	Folyamatos
A szolgáltatás formái és módszerei	A vezetés követelményeinek megfelelő differenciált szolgáltatás	Szelektív információterjesztés	Egyéni vagy csoportos információszolgáltatás

A következőkben vizsgáljuk meg, hogy melyek azok a dokumentumfajták, ill. szolgáltatási formák, amelyek legjobban elégítik ki az egyes csoportok igényeit.

A laboratóriumvezetők számára – a kutatásban betöltött stratégiai szerepük miatt – az egyik legfontosabb információs eszköz a *szemletanulmány*. A másik a *referenz szolgálat*, amely a folyamatban lévő hasonló kutatásokról tájékoztat.

A laboratóriumvezetőknek nyújtott információs szolgáltatások formáit – mivel ezeket a vezető differenciált tevékenysége határozza meg – nem lehet általános sémák alapján meghatározni.

A laboratóriumvezetőkkel ellentétben a *csoportvezetőknek* folyamatos tájékoztatásra van szükségük. Tevékenységük elemzése azt mutatja, hogy számukra a leghatékonyabb tájékoztatási forma a *szelektív információterjesztés*. Meg kell azonban jegyezni, hogy a vizsgált irodalmi hivatkozások szerint a szakkönyvtárak a kutatói kollektívák vezetői számára nyújtott információterjesztésben nem veszik figyelembe azok többirányú és többszintű funkcióit. Ennek következménye, hogy a csoportvezetők szinte megfulladnak a sok dokumentumtól, képtelenek azok mindegyikét tanulmányozni.

A *beosztott kutatók* tájékoztatásában az egyéni és a csoportra irányuló tájékoztatás módszereit kell ésszerűen alkalmazni. Ha az azonos szakterületeket képviselő kutatók száma kevés (egy-két csoport), akkor személyekre irányuló tájékoztatást kell szolgáltatni, ha viszont az intézetben több azonos szakterületű csoport működik, célszerűbb a csoportos tájékoztatás. E formánál a hagyományos tájékoztatási módok a legeredményesebbek, pl. a *szakmai kiállítások*, *szakmai napok* stb.

Az eddigieket összefoglalva, a tudományos kollektívák tevékenységük tartalmától függő differenciált tájékoztatása rendkívül fontos, mert lehetőséget ad

arra, hogy a szükséges információhoz a kutatók a legkényelmesebben a tudományos munkájuk megfelelő szakaszában jussanak hozzá.

/SZOROKOLETOVA, L. I.: Informacionnue potrebnoszti szpecialisztov naučno-iszszledovatel'szkogo insztituta = Naucsnué i Tehnicseszkie Biblioteki SZSZSZR, 1977. 8. sz. p. 3–9./

(Novák István)

Dinamikus információ – a kibővített felhasználói igénykutatás megvalósítása

A létező információs rendszerek lényegében ismert, azaz a rendszerek kialakítói által *feltételezett felhasználók feltételezett kérdéseire válaszolnak*. De hogyan segíthetik az információs rendszerek a felhasználót új, a rendszer kiépítésének idején még nem létező problémáik megoldásában? A megoldást csak az információs rendszer dinamikussá tétele jelentheti, azaz a társadalom változó igényeinek erősebb tükröződése a rendszerben, vagy másként fogalmazva, a rendszer gyors reakciója a környezet változásaira.

1. A felhasználói igénykutatás a dinamikus információ elméletéhez vezető úton

A hagyományos igénykutatás nem képes teljes egészében feltárni az adott társadalmi feltételek, a felhasználó szükséglete és a felhasználói magatartás közötti összefüggéseket. Ehhez új módszerekre van szükség.